

Takács László: A Vita Persii de commentario Probi Valeri sublata. Elemzés és kommentár. Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete, Piliscsaba, 2011, 222 oldal, 3500 Ft.

Kevesen vállalkoznak arra, hogy egy ókori költőéletrajzot csaknem száznyolcvan oldalon keresztül vizsgáljanak. Takács László e tekintetben merész vállalkozásával két célt tűzött ki maga elé: egyrészt a *Vita Persii*- (és részint *Persius*-) kutatás ez idáig elhanyagolt vagy éppen homályos pontjaira, kérdéseire keresett választ, másrészt pedig *Persius* – az ismert kora császárkori római satíráköltő – és az ismeretlen életrajzíró világába kívánt betekintést adni. Ennek eredményeként olyan munka született, amely egyszerre nyelv- és irodalomtörténet-központú, nagy hangsúlyt fektet a szövegkritikai elemzésre, ugyanakkor az ezüstkori irodalmi élet viszonyainak a feltárására is. A könyvnek ez a kettőssége, valamint a szerző olvasmányos stílusa biztosítja azt, hogy az olvasó ne botladozzon a kutatás összetettségéből, mélységéből fakadó adat- és információáradatban. A könyv jól strukturált, világos felépítésű. Az *Előszót* előbb *A Vita Persii szövege* címmel az életrajz közlése, majd annak elemzése és kommentálása követi.

A *Vita Persii de commentario Valeri Probi sublata* című fejezetben Takács L. az életrajzot tíz témakör szerint vizsgálja. Ezekre az alfejezetekre általánosan igaz, hogy a szerző alaposan feltárja a *Vita Persii*-kutatás korábbi eredményeit, reflektál azokra, s azon túl, hogy logikusan levezetett érvelés alapján állást foglal egy-egy vitás kérdésben, számos új, meggyőző javaslattal áll elő.

A fejezet a biográfia-műfaj rövid irodalomtörténeti bevezetőjével indul, amelyben helyet kapott a ránk hagyományozódott római költőéletrajzok és a *Vita Persii* viszonyának bemutatása is (*A Vita Persii általános jellemzése*). A kutatók véleménye megegyezik abban, hogy az életrajz felépítésében az irodalmi tradíció hatását tükrözi, jól tagolt – azaz elválik benne a *vita privata* és *vita publica* –, az adatgazdagságából és az információk megbízhatóságából pedig arra következtetnek, hogy a biográfus nem sokkal *Persius* után élt.

Az általános bevezetőt követően a szöveg-hagyomány és a szövegkritika kerül az elemzés középpontjába. *A szöveg-ha-*

gyomány vizsgálatának története címszó alatt a *Vita Persii* szöveg-hagyományának főként 19. és 20. századi kutatástörténetéről olvashatunk. Az alcím bármennyire is száraz témát sejtet, az olvasónak ez esetben nem kell adatokkal túlszűfolt felsorolásra számítnia, ugyanis Takács László inkább a kutatás „problématörténetére” tesz hangsúlyt. A szövegkiadások tanulmányozásával arra világít rá, hogy a legtöbb kiadó olyan humanista vagy késő középkori kéziratokra hagyatkozott, amelyekben a legkorábbi kézirati hagyományhoz képest számos eltérés mutatkozik. A kézirati hagyomány föltárása (*A Vita Persii de commentario Probi Valeri sublata kézirati hagyománya*) azt is bizonyítja, hogy D. M. Robathannak az a máig még nem vitatott felosztása, amelylyel öt csoportba sorolta a *Commentum Cornuti* és az egyéb *Persius*-életrajzot magában foglaló kódexeket, a *Vita Persii* esetében nem érvényesül maradéktalanul; sőt, az egy tradícióba tartozó kódexek „a szöveg-hagyomány vitatott helyein lényegesen különböznek egymástól” (25. o.). Ezzel magyarázható, hogy egy szöveg-csoporton belül a kéziratok között nem lehet családfát felállítani, hiszen azoknak csak a rokonságát, hasonlóságát lehet biztonsággal meghatározni.¹

A *Szövegkritikai problémák* című részben az életrajz szövegállapotáról tájékozódhatunk. A szerző a problémákat a következőképpen csoportosítja:

- a) *bizonytalan szöveg-hagyomány*: Takács László csaknem harminc olyan szöveg-helyet sorol fel, ahol a kéziratok és a későbbi kiadások különbséget mutatnak – ez az életrajz terjedelméhez és a kéziratok kis számához képest jelentős arány.
- b) *a rövidítések feloldásában és a számnevek közlésében mutatkozó eltérő gyakorlat szöveg-változás bizonytalanságából fakadó probléma*
- c) *mondattani pongyolaságok*
- d) *nyilvánvaló ellentmondás a szövegen belül, inkoherencia*
- e) *ellentmondás a költői életművel*
- f) *ellentmondás egyéb forrásokkal*
- g) *a szöveg-hagyományt elutasító, valamennyi szövegkiadó által elfogadott javítások*

A szövegkritikai összefoglaló után két rövidebb alfejezet következik. A *Kiadások* címűben a *Vita Persii* szövegkiadás-tör-

ténetéről, pontosabban annak legfontosabb mozzanatairól olvashatunk. Itt szó esik két olyan kiadásról is, amelyek noha filológiai mértékkel nézve nem szolgáltak új vagy jelentősebb eredménnyel, magyar viszonylatban mégis említésre méltók: Magyarországon a szöveggel *Persius* satírái kapcsán előbb Német-hy Géza foglalkozott, majd az életrajz több mint ötven évvel később Muraközy Gyula fordításában, Horváth István Károly bevezetőjével jelent meg ismét. *A Kutatástörténet a Vita Persii* kutatásának két fő irányát mutatja be. Az egyik alapjául a *Persius*- és *Suetonius*-szövegkiadások szolgálnak, míg a másikat azok a kritikai tanulmányok alkotják, amelyek a költő életrajzához kapcsolódnak. Talán szerencsésebb lett volna ezt a két részt a szöveg-hagyományt taglaló alfejezet elé beszúrni, mivel így – véleményem szerint – szervesen összetartozó egységet (szöveg-hagyomány vizsgálatának története, kiadástörténet, kutatástörténet) szakít meg az ez előző erősen szöveg-központú tárgyalás.

Az elemzésben helyet kap az életrajz datálásának kérdése is (*Datálás*). Noha ez szorosan kapcsolódik a szerzőség témaköréhez, Takács László itt elsősorban azokat az ismereteket gyűjti össze, amelyek a szöveg keletkezési idejéről a biográfia írójának ismerete nélkül is megállapíthatóak. A szerző hangsúlyozza, hogy a „cím [...] nem azt állítja, amit sokan gondolni véltek, vagyis hogy az életrajz *Valerius Probus*tól származik, hanem hogy *Valerius Probus* *Persius*-kommentárjából (*de commentario ... sublata*) emelték ki.” (34-35. o.) A kulcskérdés az, hogy mikor keletkezhetett az az életrajz, amelyet *Valerius Probus* felhasznál *Persius*-kommentárjához. A válaszhoz maga a biográfia visz közelebb, pontosabban annak adatgazdagsága, a költő családjáról és vagyonáról közölt bennfentes információk. Takács László meggyőző következtetése, amelyet az előbbieket mellett a szöveg korai utóéletére is alapozott, az, hogy a *Vita Persii* legkésőbb Kr. u. 1–2. század fordulóján íródott.

A nyolcadik alfejezet gerincét *A Vita Persii szerzőségének kérdése* adja. A téma jelentőségét és a kutatástörténetben betöltött szerepét jelzi, hogy Takács László tanulmányában a leghosszabb részt ennek az elemzésnek szenteli. A biográfiaszerző személyét illetően a

filológusok két markáns vélemény köré tömörülnek. Az egyik csoport a vizsgált Persius-életrajzot a berytusi M. Valerius Probusnak tulajdonítja, a másik pedig Suetonius *De poetis* című művéből eredezteteti. Takács László a Suetonius-szerzőség ellenében megfogalmazott korábbi – szerkezeti és tartalmi szempontokat követő – érveket újakkal egészíti ki: az olvasó a *Vita Persii*-ben nem találkozik a Suetonius-életrajzok egyik jellegzetes vonásával, a tárgyalt személy csattanós mondásainak felidézésével; túl sok a bizonytalanságot kifejező módosítószó, amelyek a biográfus-történetíró költő-, grammatikus- vagy rétor-életrajzaiban elvéve fordulnak csak elő; idegen továbbá az is, hogy „az életrajz hosszan – szinte jogászi alapossgággal – tárgyalja a költő örökségének sorsát” (43. o.). Valerius Probus szerzőségét illetően a kutatók az ókori *scholionokból* kiindulva lehetségesnek tartják, hogy két Valerius Probus létezett, a Suetonius-féle *De grammaticis*-ben szereplő Brytius és egy másik Hadrianus-kori. Takács László ugyan nem veti el annak lehetőségét, hogy az utóbbi Probus írt egy kommentárt Persius műveire, ám hangsúlyozza, hogy ebből nem lehet azt a következtetést levonni, hogy ő az eredeti *Vita Persii* alkotója is; valószínűleg csak adoptálta azt. A suetoniusi, majd a probusi szerzőség háttérbe állításával azonban nem zárja le a vizsgálódást; sőt olyan új javaslattal áll elő, amely – úgy tűnik – fordulatot hozhat a kutatástörténetben. Amellett érvel, hogy a biográfia alapszövegét egy – számmunkra ismeretlen – Quintilianus-tanítvány írhatta, ez ugyanis igazolná az életrajz meleg hangját (Quintilianus minden bizonnyal ismerte a szatírákötőt és az életrajz valamennyi szereplőjét), a jogi érdeklődést és alapossgágot, Persius iskolájának, társadalmi kapcsolatainak részletes bemutatását, valamint a Kr. u. 1. századi, quintilianusi hatást tükröző nyelvi sajátosságokat.

A tanulmány utolsó két fejezete a mű forrásaival (*A Vita Persii forrásai*) és a *Commentum Cornuti*-val (*A Vita Persii és az ún. Commentum Cornuti*) foglalkozik. Az utóbbi vizsgálat érdekességét

az adja, hogy sokáig élt az a tévhit, miszerint a szatíra-kommentár Persius barátjának és mesterének, az életrajzban is megnevesített Annaeus Cornutusnak a munkája. Az utóbbi évtized kutatásának eredménye azt mutatja, hogy a kommentár a Karoling-korra datálható és Auxerret-ben készülhetett. Takács László összevetve néhány *scholiont* a biográfiával, ami világossá teszi, „hogy a *Commentum Cornuti* és a *Vita Persii* adatai csak részben feleltethetők meg egymásnak, az előbbi ugyanis bár terjedelmesebb, olykor azonban pontatlan, s ellentmond az életrajz adatainak” (51. o.). A kutató arra a következtetésre jut, hogy a kommentár írója nagy valószínűséggel a *Vita Persii*-in kívül a költő életével foglalkozó más forrásokat is felhasználta.

A tudományos bevezetőt az életrajz részletekbe menő grammatikai vizsgálata követi, ami a *Vita Persii*-kutatásban szintén új terület képvisel (*A Vita Persii nyelvi jellemzői*). Az elemzésnek két fő célja van: egyrészt a biográfus stílusának megismerése, másrészt pedig annak a tételnek az igazolása, hogy a *Vita Persii de commentario Valeri Probi sublata* címen ismert szöveg „egy Quintilianushoz köthető, a Kr. u. 1. században keletkezett *Vita Persii*-nek egy feltételezett ókori kommentár számára készült kibővítése” (55. o.). Takács László, úgy tűnik, sikerrel jár, hiszen többek között a tartalmi szempontok alapján betoldásnak vélt [30], [31], [32] mondatok „idegenségét” a nyelvi vizsgálat is alátámasztja.

A könyv nagy részét a több mint százoldalas kommentár adja. Ebben helyet kaptak azok az információk, megállapítások, amelyekről a korábbi fejezetekben olvashattunk – annyi különbséggel, hogy a szerző specifikusan egy-egy tétel mellé sorolja őket. Ugyanakkor a kommentár igen szimpatikus vonása, hogy a fontos szövegkritikai vagy épp értelmezéshez kapcsolódó kérdések mellett megtalálhatjuk benne a Nero-kori Róma irodalmi életére, s annak viszonyrendszerére vonatkozó magyarázatokat is. A *Vita Persii* ugyanis „egyedülállóan széles körű tájékoztatást nyújt a korabeli irodalmi élet személyes viszonyairól, hiszen nemcsak

arról számol be részletesen, hogy melyik városban és kinél, melyik grammatikuskoránál tanult Persius, majd Rómába kerülve kinek lett barátjává, hanem arról is, kik voltak azok, akik döntő mód befolyásolták irodalmi ízlését, filozófiai irányultságát”.² Az olvasó a kommentár sorai között izgalmas fejtegetésekre lel: Milyen viszony fűzte Persiust Senecához? Persius valóban jó barátságban volt-e az eposzköltő Lucanusszal, vagy ez csak az irodalomtörténet-írás sémái által született közhely? Mi történt a szatíráköltő ifjúkori zsenyéivel – „avagy mit is tanácsolt Cornutus Persius anyjának”? (147. o.) Mi a közös Midasban és Neróban?

A *Vita Persii* különböző aspektusú (tartalmi, nyelvi, stilisztikai) elemzését az *Összegzés* zárja le. Ezután az *Appendix I. a Vita Persii* 19. és 20. századi szövegkiadásainak változatosságát igyekszik bemutatni, míg az *Appendix II.*-ben Takács László néhány 15. század végi és 16. század eleji nyomtatásban megjelent szatíra-kiadás szövegproblémákban gazdag életrajzát közli. A könyv végén előbb *Index verborumot*, majd bibliográfiát találunk.

A fenti ismertetés célja az volt, hogy bemutatassa – vagy legalábbis érzékeltesse – mindazt, ami Takács László elemzését, kommentárját és munkájának szemléletmódját jellemzi, ugyanakkor a legfontosabb eredményekről is beszámoljon. A könyv jelentősége vitathatatlan: Takács László ugyanis a *Vita Persii* kutatásában magyar és nemzetközi téren egyaránt új utakat jelölt ki.

Delbó Katalin

Jegyzetek

- 1 Lásd a 25. oldal alján található táblázatot.
- 2 Takács László 2006. „Sero cognovit. Persius, Seneca és Quintilianus”: Mártonfi Attila – Slíz Mariann – Papp Kornélia (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Budapest, 518–522, itt 518.